

քանի մը գիտնականք. ուստի այս գիտան անով մեծ նշանակութիւն կ պառն որ որոշ կինանք գոտին պատել պատուի հետեւ ետրուսկի բէնի ամբողջ կազմութիւնը: Ցայսօր գտնուած ետրուսկի բէն ամենամեծ արձանագրութիւնը հաղիւ 125 բառէ կը բազկանար, իսկ այս նոր գտնուածը 1200 բառէ 200 առղի բաժնուած: Մուլիքն 1859ին Ակադեմիա թանգարանը մտած է, եւ արդէն 1868/69ին Համբաւարորդ Պոլոնէց դիմեց որ պատասխանաց երկշներուն միոյն ծարքաբը նորանշան տառեր կան. ասկէ գրգաբ քակեց ամրող պատասխան որ 15 մեղք երկայն էր, բայց գրերուն ինչ ըլլալ չիմացուեցաւ: Քրալ Նորիկու մանկաման քննելով տեսաւ որ ետրուսկի բէն էր, և թէ մուժիան պատաստղն այն օտար երեղն իբրև աւելցրդ կառա գործած էր էր առանց միտ զննելու բնագրին, ուստի թէ այն պատասխանը նախնաբար ամրող մը կը կազմէն: Այժմու հանգամանաց մէջ $\frac{3}{2}$ մեղք երկայն է եւ $\frac{40}{40}$ անգ. լսոյն, եւ եգիպտական պապիրուէ գլաններու պէս գրուած է սին սին՝ 24·5 անգ. լայնութեամբ եւ սեանց աջու ձախ կողմն կարոիր գերով նշանակուած: Ուստի ետրուսկի բէն այս կոտապիրն այնպէս մտած է մուժիայի մէջ, ինչպէս կը գտնենք նաև յունաբէն գրութեամբ շերտուր՝ իրերու աւելորդ՝ եգիպտական մուժաներու պատասխաց վրածածուած: Այս չըրտերուն վրայ ընդարձակ գրութիւն մը պիտի լցու տեսնէ զիեննայի ձեմարանի տաքեւոր գրութեանց մէջ՝ նոյն շնորհերուն լուսանկարներովն եւ ընդարձակ քննութեամբ եւ ընթերցմանը՝ թշոյն արձանագրութեանց՝ օժանդակութեամբ հոչակաւոր ետրուսկի բէնին: (W. Deeecke.) Այս նիւթըն վրայ կը խօսիք, երբ լցու տեսնէ ամրող գրութիւնը:

Ս Ա Տ Ե Ն Ա Խ Ո Ս Ս Ա Կ Ա Խ

ՈՒՂՂՈՐԾԱՆ ՄԵԽՈՂՈՂ Ա. — Պատմութիւն Հայոց զաղթականութեան եւ շինութեան եկեղեցւոյ նոցա ի Լիլլոնոց քաղաքի՝ հանգեց յաւելուածուք: Վեստ Ժ. Մուհիթ. 1891: 8° էջ 326:

Հայ գաղթականութեանց պատմութեան մէջ Ապենինեան թերակղզն եւս կը գրաւէ ըստ բաւականի նշանաւոր տեղ մ'իւր ոչ սահկաւ Հայաբնակ քաղաքներովն, որնցմէ մին է եւ կիլոնյու:

Ուղղրեան Ցարքշապատիւ Մեսրոպ Ա. որ ինս տարի (1879—1887) կիլոնյու Հայոց

ժողովրդապեսն է եղած, տեղւցն ազգային եւ կերպեց եւ Հռոմեաց Հաւատոյ Տարածման ծողովով գիտաններն մանզ կրկտելով՝ Հաւատած է ոչ անհնան քանակութեամբ յիշատակարաններ եւ վաւերագրեր, որ գժիքափառաբար իւր խուզարկութիւնն ի մասին “առատապէս յիշատակութեան արժանի նիւթեր քաղլուր, պակած շնու “առաւելազգս զատկոց եւ խնդրոց մերաբերաւ ձանձրալի արկածներ, բովանդակութեանուն:

Արդ Ցարքշապատ. Հեղնական՝ առ ի չգյշէ այլ բազմակողմանի վաւերական գրութեանց՝ իր պատմութեան իրը աղիքիր գործածած է սյոյ այս գտատականներագիր ունեցող մջթերը, թէեւ ուր ուրեք աղդային՝ կամ այլազգին՝ հեղնականիւ կրնար օգտուիլ՝ օգտուած է:

Առաջին երկու գլուխներու մէջ (էջ 9—43) Հեղնականի կիլոնյու քաղաքն պատմական անցքերուն — սկզբնարորութեան յամի աշխարհի 2325 մինչեւ խալական նորակազմ՝ միապէտութեան ձուլուին — եւ դրից ու վաճառականական նշանակութեան վրայ խօսելէն վիրջը՝ կ'անցնի Հայոց սյոյ քաղաքը հաստատուելուն, ուր հաւանականաբար ժօք դարու երկրորդ կիսուն արդէն բաւական հայ կար. բայց բուն գաղթականութեան հաստատուելուն սկզբն եղած է Ֆերդինանդոս Աւագ դքսին՝ Թօնիսանյի հաւանականա նաև քան զեւս վաճառաշահ գ գրեթե լու գիտմամբ՝ 1591ին Հռովարտական Հայերն եւս այլ աղցաց հետ կիլոնյու գաղթն եւ ընակերտ կրաւելէն վիրջը (էջ 44—45): Հայերն որ վերցիշեալ դքսին ժամանակն ամէնէն աւելի բաղամարդ էին, վաւերական գրութեանց համաձայն 1600ի վիշցները 200 այր էին, պանդուխներն ու առժամանակեայ կերպով բնակողներն եւս ի միասին հաշուելով (էջ 46), այս թիւը 1810ին արդէն ընդ ամէնն 62 հոգւց իշած կը գտնենք (էջ 150). իսկ 1887ին Հեղնական սյոյ քաղաքէն մէկնած տարին՝ ընդ այր եւ ընդ կին հազիւ 36 հոգի էին Հայք, եւ այն մէծաւամասի խտալացած:

Արդէն աղքերաց բնութիւնն իսկ կը ցուցնէ՝ թէ յաջորդ հնգեւտասան գլուխներուն մէջ՝ որ բուն կիլոնյուի գաղթականութեան եւ եկեղեցւոց շնութեան պատմութիւնը կը բովանդակին:

¹ Գլուխուն է՝ քեր. Գիր կեր Արանց Արքակուն կուսուի Անահարաբութիւնը: — Ծննդաց պատուի թիւն կը յերան ի մէջ աղցաց եւ հնմանեան, Անդան, Արեւելու Մամաւու նորուած եւ պիտի:

² Գիտարկութեան նույնութիւնը է՝ Բակրի հանգեցակարգի հասարաց ժամանակագրութիւնը, Մակրի, Անդանից եւ պիտի:

Հայոց աւտանին կենաց, տովորութեանց եւ վա-
ճառականական յարաբերութեանց փրայ շատ
բան գրել կարելի էքր. իսկ ընդհակառակն
իւր ձեռքն ունեցած աղքիւրներուն միջնոր-
դութեամբ շատ հետախու մանրամանն նկարա-
դրած է Յարդոցապ. Հեղինակն եկեղեցւոյն կա-
ռուցման աւալարիւթիւնը, հրամանին գալը,
հիմարկութիւնն, բացումն ու օծումը, ձեւը,
եկեղեցւոյ մէջ եւ պյուր գտնուող՝ տապանա-
գրերը զանափարմի զեկեղեցին հողապտեն եւ
այլն: Մի լսու միոց նշանակուած են առաջնոր-
դաց յաջորդութիւնն, ասոնց եկամուռն ու
պարտաւորութիւնները, ազգապետը և երես-
փինականակն ժողովց ծառաւու որոշուամենքն,
միթը ընդ մերք սոյն փոքրիկ գաղթականութեան
մէջ ծագած անմիաբանութիւնքն եւ գժուութիւնք:
Մէծ մասդրութիւնն եղած է նոյն գալաքանառ-
թեան հշաբակապ անդամներն ու անժող՝ յօդուու
հայ հասարակութեան ըրած օգնութիւններն
միշերու, եւ ուր ուրիք հնար եղած է զորուած է
միմակամայն մեծանուն գերջաստանաց տոչմա-
գրութիւնը՝ կարեւոր տեղեկութեամբք հան-
գերձ: Զմոննակը ըսելու որ առանձինն զլուս-
մալ նուիրուած է կիցունցի հայկական տպա-
րանն եւ այն տպարանն հետ անձկագցն կա-
պուած անձանց:

Ղիղոնսից գ աղթականութեան պատմութեան կցուած են վերընի երկեք դլուխներու մէջ՝ Խոալինյ այլ Հայաբնակ կամ ազգային տեսակիտէ առեալ Նշանակալից քաղաքներն հետեւեալ կարգաւ. Անենետիի, Անդուա, Հոռով, Խավիննա, Փատմին, Նւապորիս, Նարայշ, Մանթուա, Փատուա, ի փակա, Լուքքա, Շենուա, Ֆիրենցա եւ Անդին:

Ասանց կը յաջորդեն կրկին Ցաւելուածք՝
որոնց առաջնունը կը բովանդակէ մատենին ամբողջ-
չութեան վերաբերեալ վասերական գրութեանց
պատճէններն՝ թուով չորեքտասան, ամէնն ալ
պաշտօնական կարեւոր գրութիւնը:

Բ. Յաւելուածին Նիւթն է՝ Մեծարդ. Հեղինակին Կիվոռնոյի առաջնորդ կարգուելուն վաւերագրաց պատճենները՝ թուով վեց հոտոք:

Թէեւ՝ ինչպէս ըսինք՝ Վիվունցի հայ գաղթականութեան աստմութեանո մեծաւ մասսաւն

եկեղեցական խնդրոց լրայ կը ճառէ, եւ թէ սցն գաղթականութեան պատմութիւնն ուրիշ տեսակէտով շատ նշանաւոր չէ, սակայն Մեծարդոց չեղնակին երկասիրութիւնն ամեն կողմանէ արժանի է գոլութեան: Ազգային եկեղեցական պատմութեան համար ալ միան արժեք ունին այսախիս մանր գաղթականութեանց պատմութիւնը, մանաւանդ այս նիւթոց յիւնական յիշատակարանաց հրատարակութիւնը, ինչպէս կը գտնենք սցն գործ վերջու բազալի է որ Եթե չեղնակին օրինակին հետեւէին ուրիշ շատերն ալ, եւ հետ գչեսէտ սեսնէինք մեր բազալթի եւ այն աւելի կարեւոր գաղթականութեանց պատմութեանց յերեւան ելլեր:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԱԿԱՆ

ՆԵՐԸ ԾԱ ԲԵՐԿՎԵՄՆ ԽԵՐ ԳՅՈՒՅ ՄԱՀԱՆ ԱՐԹԱԾ
Խ՝Ն, միթէ յաւրածն պիտ այսպէս երկառին
Դասաբրեք ցաւեր ըու։
Կամ ըստ սէր հայրական միթէ քնզ պէս մարին
Ըստ մշակ ողբեզու։
Մա՞ մանգութ, զիտեմ բաջ, մըթապատ իր շալին
Քայլու ուղեց քո զաստեր։
Սակայն պա՞տ համար է անել այս բաւելն,
Ուր անգերծ ես սրստեր։
Մանկութիւն քո մանան է քո սիրու կախարդեր։
Գիտեմ ինչ որ ցան էր.
Ասց կարծն թէ սփոփել շամալով եմ բարգեր
Իր վերս պարստեմ։
Ասց սա չէր աշխարհն, ուր ոչինչ չի յամեր
Դառնալ նող վաղապն։
Վարու Մէ՛ր, ան. բայց բանի կան վարդեր վաղամեն,
Օր հասած են ապարն։